Тетяна Шептицька

Українська культура як складова загальноєвропейської єдності

У статті проаналізовані підходи провідних українських інтелектуалів до проблеми європеїзації української культури та суспільства. Обстоювання ідеологічного та психологічного окциденталізму української нації для переважної більшості літераторів і публіцистів було однозначним з доведенням її національно-культурної самобутності та окремішності.

The approaches of the leading Ukrainian intellectual persons to the problem of «europeization» of the Ukrainian culture and society are analyzed in the article. Ours writes and publicists think, that the defending of ideological and psychological Occidentalism of the Ukrainian nation was the leading to its national – cultural originality and independence.

Українська культура як певна сукупність цінностей, символів, ідеалів, прагнень та надбань, витворених нацією упродовж усього часу існування, має виконувати безліч суспільно-важливих функцій. Однак, у новітню добу, коли стрімка глобалізація та світова економічна криза фактично стимулювали початок нового переселення народів, загостривши усі можливі міжкультурні та міжетнічні протиріччя, відбувається применшення ролі культури в системі соціальної організації людства загалом і українства зокрема. Численні урядові й громадські організації, відповідальні за просування української культури у світі, звертають увагу лише на її репрезентативну функцію, адже подібний підхід дозволяє засвоювати значні обігові кошти, імітуючи бурхливу дяльність задля збереження і пропагування української мистецької спадщини.

Переважна більшість представників сучасної політичної та інтелектуальної еліти, докладаючи значних зусиль до розпрацювання євроінтеграційної стратегії України, оминають потужний духовний потенціал української культури у формуванні спільного європейського простору. Між тим, євроінтеграційна функція української культури, окрім безперечних іміджевих здобутків (а саме підвищення авторитету на міжнародній арені через інтенсивний культурообмін), також забезпечує зростання рівня національної самосвідомості громадян, економічний поступ держави (через якісне удосконалення людського ресурсу) та, зрештою, остаточне повернення українців в лоно європейської цивілізації.

Попри наявність потужної філософської рефлексії проблеми «ми і Європа», «ми як частина Європи», починаючи, певно, від П. Куліша і завершуючи українськими постмодерністами, дискусії щодо «часткової присутності», «інтеґрації», «реінтеґрації» України в Європу не припиняються. Їхню актуалізацію, безсумнівно, провокують різні за своєю впливовістю чинники: 1) політична кон'юнктура, котра досить-таки часто обумовлена уподобаннями або тимчасовими економічними вигодами того чи іншого державного діяча, 2) тенденційні віяння в міжнародному співтоваристві, що активізують або пригальмовують «європейські прагнення» України, 3) відсутність цілеспрямованих та чітко сформульованих комплексних заходів та «підтримчих дій» всередині держави; 4) недостатнє розуміння самими українцями правдивого значення понять «Європа», «європейські цінності», «європейська людина», «європейська єдність». Відповідно, дослідження шляхів і механізмів вписування української культури в європейський простір, запропонованих митцями, науковцями, громадськими діячами, на сьогодні є не тільки необхідним, але і вкрай актуальним.

Проблема Європи як певного суспільно-політичного, ідеологічного та культурного феномена в усій своїй повноті постала у «міжвоєнному» критичному дискурсі, позаяк була безпосередньо пов'язана з процесами національного самовизначення та самоствердження українства в добу національно-визвольних змагань. Ідея «європейськості» українців в уявленні тогочасних інтелектуалів мала чіткий ідеологічно-політичний аспект, позаяк ствердження факту належності України до Європи було «…однозначне з доведенням психологічної самобутності української нації у відношенні до Росії» [15, с. 1043].

Повернення України до Європи було для тогочасного покоління культурних та громадських діячів вкрай бажаним, адже означало звільнення з полону геополітичної ізоляції та цілковитий відрив від старої імперії, від «центру», що віками перешкоджав Україні відбутись як повноцінній демократичній державі. Водночас українська інтеграція в західну цивілізацію розумілася й як проблема національного виживання. «Нам треба раціональних принципів порядку для нашого хаосу, треба свіжости життєвого пориву для наших перетеоретизованих верхів. […] шукати тих основ порядку можемо тільки на Заході, там, де вони органічно виросли» [6, с. 163]. Отже, постійний та настійливий пошук в ментальному полі нації тих знаків, які б доводили «європейськість» українців, першочергово передбачала порятунок народу від асиміляції, розчинення в «російському морі»: «Лише на Заході є та яскравість, стилевість, означеність, вирізьбленість форми, яка дозволить нам протиставити себе східній аморфності, не дасть розпуститися в ній» [4, с. 363]. Питання «Схід чи Захід?», «Росія чи Європа?» для міжвоєнної еміграції було варіантом одвічної української психологічної дилеми: відбутися як самостійна нація з політичною суб'єктністю чи залишитись імперською провінцією.

Акцентування на духовній спорідненості європейської ментальності з українською викристалізовувало уявлення про національну картину світу. Д. Андрієвський, спостерігаючи за шаленим успіхом хору О. Кошиця у Франції, підкреслював: «Україна є органічно близька Заходу. Нехай наша інтелігенція формально мало поінформована про скарби європейської цивілізації, нехай російська аристократія і інтелігенція мала більше контакту з нею, однак наша психологічна основа, що склалася віками, більше споріднена з нею» [1, с. 274]. Очевидно, що для Д. Андрієвського не існувало дихотомії національне/європейське, а українська культура розглядалася як складова єдиного загальноєвропейського простору.

Єврозорієнтована модель розвитку української спільноти знайшла втілення й в літературно-критичній та суспільно-політичній думці Радянської України. Спостерігаючи, як поширюється масовізм у красному письменстві, як українська інтелігенція прагне і не може, «не здібна побороти в собі рабську природу», М. Хвильовий у серії памфлетів («Думки проти течії», «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія?») так само послідовно обстоює орієнтацію на «психологічну Європу» і курс «далі від Москви!» Він переконаний, що Москва зі своїм «російським месіянізмом» в принципі може бути зорієнтована тільки на «збирання земель русь-

ких», а не на підтримку української незалежності, тільки на плекання різноманітних «енків», звичайнісіньких малоросів, а не українців. У негативному світлі публіцист оцінює російську літературу, вважаючи її пасивно-песимістичною, а зразком для себе визнає тільки західноєвропейське письменство, його стиль та художні прийоми. Він упевнений, що російська література не здатна виховати цільну й залізну людину, що буде мати крицеві нерви, бо її провідні образи – це люди «без определенных занятий», «нитикі», паразити, безплідні мрійники, сіренькі люди «двадцатого числа». Попри окремі недоліки та вади західноєвропейського письменства, на думку М. Хвильового, песимізм там завжди закликав спільноту до активності, до будівництва, до «невідомих обріїв», тобто до вироблення певних цивлізаційних рис, які унеможливлювали б постання комплексу духовного та національного рабства. Наймісткішим духовним символом Європи для М. Хвильового став образ Фауста як уособлення творчого життя, активізму. І саме така людина має прийти в українську дійсність, долаючи ворожість зрусифікованого обивательського загалу та рідну українську флегму, реформуючи традиції патріархально-селянської культури [12].

В українській інтелектуальній традиції одним із основних механізмів, що перешкоджав українському суспільству реалізувати свою місію, влитися у європейську сім'ю, вважався цілковито заблокований шлях до джерел власної та світової культури. Славетний неокласик М. Зеров, закоханий в античність та французький парнасизм, категорично стверджував: «Очевидно, наш інтерес полягає в тім, щоб… припадати до джерел (jurat integros accedere fontes), а не брати від передатчиків, розглядатися в нотах, а не переймати, як малі діти, з чужого голосу» [5, с. 573]. Ця теза є вкрай важливою для розуміння європоцентричного дискурсу української культури XX ст. По-перше, сформульована вона була в умовах цілковитої негації з боку багатьох тогочасних критиків попередньої мистецької та інтелектуальної традиції. По-друге, вона стала (можливо неусвідомленим, але від того ще ціннішим!) викликом типовому прояву психології «упослідженого» – заперечувати все своє, його не знаючи, вірити будь-яким чужим авторитетам, а не власним провідникам.

Майбутній розвиток української культури, а у більшій мірі повнокровне функціонування цілої нації вимагає міцного фундаменту. «Нам треба, – як правильно зауважував М. Зеров, – вивчити Франка і Лесю Українку, пригадати забутих, вернути українській літературі цілу низку «отторжених» від нас письменників. Ми, так-би мовити, повинні весь цей скарб, все це наше багатство, якого й досі гаразд не знаємо, засвоїти, вияснити, в якій мірі воно, це багатство, утворює той ґрунт, на якому ми маємо стояти в дальшому сприйманні, в дальшому засвоюванні, в дальшому прокладанні літературних (і не тільки – *Т. Ш.*) шляхів» [14, с. 28]. Думки М. Зерова про обережне засвоювання європейської спадщини та про неналежно оцінену конкурентоздатність української культури, знайшли подальший розвиток у «мурівському» середовищі, представники якого (Ю. Косач, Ю. Шерех) під європейськістю розуміли, передовсім, уміння «говорити власним, українським голосом», розглядати суспільні та мистецькі явища з позиції українського інтересу [Див.: 13].

У сучасному гуманітарному дискурсі проблема європейської належності України є так само актуальною, як і майже століття тому, позаяк безпосередньо пов'язана з процесами національної самоідентифікації та потребою утвердження української нації у світовому культуропросторі. Адже входження до європейської цивілізації для українців означає прощання з нашою загумінковістю, «малоросійщиною», котрі підточували здорові сили українського організму, провокуючи цілий комплекс суспільно-психологічних наслідків: від історичного безпам'ятства, зречення рідної мови, культури до войовничого антиукраїнства.

Публіцистика О. Пахльовської є своєрідною хронікою складного процесу наближення України до Європи, в якому періоди динамічного інтегрування поєднуються з періодами охолодження та віддалення. Вочевидь, для авторки «рух у західному напрямку» є безальтернативним варіантом розвитку української держави, позаяк дозволить вирвати її з полону геополітичної ізоляції та сприятиме духовному відродженню нації. Переконливо й доказово підкреслюючи духовну спорідненість української ментальності з європейською, О. Пахльовська зауважує, що саме європейський простір з його концепцією свободи індивідуума, з його традицією толерантності та поваги до прав людини є питомим для українця. Відповідно будь-які спроби реалізувати в Україні інші сценарії суспільного поступу чи політичного вибору, наприклад, «білорусизації» на сучасному етапі чи «малоросіянізації» в минулому, розцінюються публіцисткою як стратегія «варваризації», примусового відриву від «хромосомного європейського коду». Таким чином, євроцентризм із геополітичного вектора чи ідеології перетворюється ще й на засіб порахунку з тоталітаризмом та посттоталітарними тенденціями в українській спільноті. Гостро критикуючи невизначеність національної зовнішньої політики, викриваючи дефекти гуманітарної сфери, О. Пахльовська окреслює євроінтеграцію не лише як єдино можливий шлях самозбереження в добу глобалізації, а й як спосіб витворення справжньої України: «Іншого шляху сьогодні немає. І, очевидно, й не може бути. Консолідуючою ідеєю для українського суспільства має стати його вроджена європейська природа, культурний синтез його багатостолітньої європейської традиції, до глибини вистражданої та оплаченої занадто багатьма жертвами. Україна буде українською державою тією мірою, якою вона сформується як держава європейська» [9, с. 187].

Творчий доробок Ю. Андруховича, за його ж словами, можна охарактеризувати, як «Україна в Європі», або «Європейський проект для України», в якій вкладається абсолютно чіткий зміст: «А загалом у мене є певний не суто політичний, а геополітичний ідеал, який залишається для мене актуальним до сьогодні. Він полягає в тому, що моя країна, наша країна має бути не гіршою від інших. Мені хочеться, щоб вона була нормальною. Я знаю, що шлях до цієї нормальності лежить через погляд на Захід, на Європу. Я готовий ще дуже багато аргументів вислухати проти цього, але це те, на чому я стою» [2, с. 56]. Ю. Андрухович глибоко переконанний, що Європа без України не відбудеться у всій своїй повноті. Тож, зважаючи на таку ідейну настанову, Ю. Андрухович докладає максимум зусиль, аби «запліднити» західний соціокультурний простір українською єственністю: «Ми повинні зробити свій український внесок до цієї центрально-європейської ситуації, щось виключно своє до неї запропонувати – і якщо не у сенсі політичному, чи господарчому, то хоча б обов'язково у сенсі якоїсь культурної авантюри, інвазії» [8]. Своєрідна «українізація» європейської свідомості здійснюється письменником багатьма можливими засобами та шляхами, серед яких чи не найулюбленішим є безпосереднє, живе спілкування з читачами, колегами-письменниками, політиками, листування з численними

дописувачами з різних куточків світу, виступи перед різновіковою та багатонаціональною аудиторією. Показовою у плані української «євроінтеграції» є також участь письменника у мистецькому проекті «Очікування варварів», започаткованому театром Дюссельдорфа.

Сучасним геополітичним доктринам Ю. Андрухович протиставляє потужну креативну геопоетику: «Геополітика є коли не цинічною, то принаймні прагматичною, умовно кажучи, простором реальності… Геополітика – це Проді, який каже, що Україна лежить поза Європою. Геопоетика ж є простором надреальності. Центрально-Східна Європа з поняття геополітичного робиться дедалі більше геопоетичним поняттям, і тому в ній добре пишеться, і тому саме сьогодні в ній так багато чудових авторів і текстів» [3]. Реальним втіленням геопоетики Ю. Андруховича став інтернет-проект «Потяг-76».

Європейськість українців для Ю. Андруховича є, безумовно, доконаним фактом. Вона виявляється не тільки в нашій постійній присутності у самій Європі. Хоча й не зайвим є постійне нагадування письменником про найрізноманітніші україно-європейські торговельно-економічні, родинно-сімейні, освітньо-культурні зв'язки, не вони вирішують та визначають європоцентризм України. Філософське обґрунтування автором європричетності української нації відбувається через утвердження спільного розуміння та обстоювання визначальних цивілізаційних цінностей людської та національної гідності, незалежності, добробуту, які повертають України у питомий простір.

Єврооптимізм багатьох українських інтелектуалів часто зазнає важких випробувань, адже вступає в протиріччя або з реаліями самого ЄС як доволі збюрократизованої структури, або з тяглістю традиції самозахисту від усього, що може зруйнувати усталену картину світу. Звідси постійне намагання підкреслити нашу світоглядну, релігійну чи економічну невідповідність «європейському дому» з наголошуванням на потребі пошуків «своїх шляхів для віднайдення власного світового контексту» [10, с. 146]. Водночас неповноту сьогочасного українського буття деякі митці намагаються заповнити своєрідним міфологічним уявленням про Європу як світ, де панує свобода, справедливість, рівність і братерство. Так, Т. Малярчук вибудовує своє бачення Європи, клаптикової, кольорової, великої і щасливої, самодостатньої і омріяної. «Для кожного, – зауважує письменниця, – вона є певним набором імперативних людських цінностей і звичаїв, а не міст і ландшафтів. Европа – це конкретні люди, які її творять; це конкретні історії життів і вчинків. Бо те, чим Европа тепер найбільше пишається – свобода, – залежить не лише від мене, але й від багатьох інших, які захочуть або не захочуть мені її дати. Тому Европа – це взаємотерпимість різних світоглядів і різних традицій, на перетині яких і народжується свобода кожного. Ось моя передана у спадок Европа. Мені не залишається нічого іншого, як вірити в неї. Аж доки зміняться часи, і я нарешті матиму за що її любити» [7, с. 9]. Витворюючи образ Європи як певного ідеалу, Т. Малярчук аргументує свій європоцентризм географією, постійно наголошуючи, що українські землі завжди були частиною європейського континенту не лише культурно, а й навіть транспортно.

Вписування національної тожсамості до європейського контексту є однією з провідних тем української художньо-мистецької та інтелектуальної думки XX ст. Попри доволі широкий діапазон підходів до проблеми: від прагматичного розуміння європейськості до її апологетики, європеїзація усіх сфер суспільного життя вважається запорукою подальшого розвитку української нації. Утвердження цивілізаційної належності України до реальної/метафізичної Європи розцінюється українськими мислителями як факт відновлення історичної та геополітичної справедливості та як спосіб позбавлення наслідків тоталітарного минулого.

1. *Андрієвський Д.* Мистецтво на еміґрації // Літературно-науковий вістник. – 1924. – Т. 82. – Кн. 3/4.– С. 268–274. **2**. *Андрухович Ю.* Інший формат / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ, Видавництво Лілея-НВ, 2003. – С. 56. **3**. *Ботанова К.* Потяг до змін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.pravda.com.ua/news/2004/06/23/3000716/. **4**. *Донцов Д.* До старого спору / Дмитро Донцов // ЛНВ. 1926. Т. 89. – Кн. 4. – С. 355–369. **5**. *Зеров М.* Твори: В 2 т. / Микола Зеров. – К., 1990. – Т. 2. – 601 с. **6**. *Іванейко М.* «А вже весна, а вже красна…» (Розмова про розум і творчий порив) / М. Іванейко // ЛНВ. – 1927. – Т. 94 – Кн. 10. – С. 148–163. **7**. *Малярчук Т.* Покажи мені свою Европу, і я скажу, хто ти / Таня Малярчук // Критика. – 2007. – Ч. 1–2. – С. 9–10. **8**. *Павлів В.* «У своїй мові мені краще живеться». Розмова з Юрієм Андруховичем // Пік. – 2000. – № 10. **9**. *Пахльовська О.* Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989–2008) / Оксана Пахльовська. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. – 656 с. **10**. *Скуратівський В.* Україна – via Європа / В. Скуратівський // Сучасність. – 1992. – № 6. – С. 145–148. **11**. *Стасюк А., Андрухович Ю.* Моя Європа. Два есе про найдавнішу частину світу / А. Стасюк, Ю. Андрухович. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2005. – 448 с. **12**. *Хвильовий М. Г.* Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 925 с. **13**. Шептицька Т. Культурницькі стратегії МУР-у // Полікультуротворча діяльність 2010: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 12–13 квітня 2010 р., Національний авіаційний університет / редкол. Тюрменко І. І. та ін. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – С. 59–62. **14**. Шляхи розвитку сучасної літератури. Диспут 24 травня 1925. – К., 1925. **15**. *Янів В.* Проблеми психологічного окциденту України // Визвольний шлях. – 1965. – № 10. – С. 1042–1051.